

Josip Lisac
Zadar

HRVATSKI LINGVIST MATE HRASTE
U povodu 30. obljetnice smrti

UDK: 81-05 Hraste, M.

Rad primljen za tisak 08.06.2000.

Čakavska rič, Split, 2000. br 1-2

Pregledni èlanak

Survey article

Recenzenti: Joško Božanić, Vojmir Vinja

Obrađuje se lingvistički rad Mate Hraste, poglavito njegovi prilozi poznavanju čakavskoga narječja.

Ključne riječi: dijalektolog, akcentolog, onomastičar, standardolog, urednik, organizator

U hrvatskom jezikoslovlju 20. stoljeća Mate Hraste (1897.-1970.) djelovao je ponajprije kao čakavski dijalektolog, ali je i interesom za onomastiku, za povijest hrvatskoga jezika i za hrvatski standardni jezik dao svoj puni doprinos, obogaćen još i osobito znatnim organizacijskim radom.

Otkad se 1843. pojavio znanstveni interes za proučavanje čakavskih organiskih idioma do dvadesetih godina 20. stoljeća, kada se kao dijalektolog javlja Mate Hraste, mnogi su se lingvisti (A. Mažuranić, D. Nemanić, M. Rešetar, I. Milčetić, M. Kušar, V. Oblak, R. Strohal, D. Zgrablić, A. Belić, M. Tentor, P. Skok i drugi) bavili čakavskim govorima, ali se nitko od tih zaslužnih učenjaka nije prihvatio rada na čakavštini trajno i sustavno kao Hraste. Kao mnogi drugi dijalektolozi, i Hraste je pošao od vlastita govora, govora rodnoga Brusja na otoku Hvaru. Njegov prvenac, prilog na tridesetak stranica, pojavio se godine 1926.-1927. u uglednu časopisu, *Južnoslovenskom filologu*.¹ Pisan ekavskim tipom standardne novoštokavštine, kao i niz drugih Hrastinih priloga do 1941.,

¹ Hrastinu bibliografiju objavili su Vesna Mužar i Petar Šimunović u 1. knjizi *Rasprava Instituta za jezik* u Zagrebu, 1968, str. 485-494.

rad »Crtice o bruškom dialektu« pokazuje značajke koje će i ubuduće karakterizirati autora. On daje građu jednoga govora, tj. dosljedno je vezan za materijal, izlaže sustavno, nesklon je metodološkom eksperimentu i diskusijskom ekskursu. Uglavnom je redovito njegov materijal pouzdan, dakle, Hraste izvrsno čuje i točno bilježi autohtone dijalekatne podatke. Nakon uvodnih riječi priloga o bruškom govoru Hraste iznosi glasovne, akcenatske i morfološke značajke. Sasvim se kratko bavi sintaktičkim osobinama, donosi primjer govora, na kraju i leksičko blago, uglavnom ono slavenskoga podrijetla i nepoznato u štokavštini. U poznatu radu »O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji« (*Glas SKA*, 168, Beograd, 1935, str. 12) Aleksandar Belić bilježi kako Mate Hraste »dobro oseća i dobro beleži akcenat svoga kraja«.

U opsežnijoj studiji o hvarskim govorima (*Čakavski dijalekat ostrva Hvara*), zapravo disertaciji obranjenoj 1937. u Beogradu,² pristup je dijalekatnom fenomenu uglavnom isti, jedino što je tu uvod opširniji, posebno i s obzirom na to da je trebalo precizirati koji su hvarski govori manje ili više štokavski (Gdinj, Bogomolje, Sućuraj). Ponovno se većinom donosi građa iz Brusja, uz to što se izdvajaju one osobine što se ne slažu s osobinama bruškoga tipa. Tu je, dakle, donesen materijal na koji se je znanost ubuduće mogla osloniti. Raznim mogućim pitanjima i uvidima nije se Hraste tu bavio, nije npr. precizirao mjesto hvarskih govora u čakavskom ili u širem kontekstu. U svojoj recenziji (*Južnoslovenski filolog*, XV, 1936, str. 251-259) A. Belić zaključno kaže ovo: »Iz svega ovoga vidi se kolika značajna pitanja potstiče ovaj rad M. Hraste i koliko je potrebno da se čakavski dijalekat ne samo ovog malog arhipelaga (još o. Visa, Korčule i Brača) nego i svih ostrva koja se nalaze između ovog arhipelaga i severnočakavskog kvarnerskog ostrvlja svestrano ispita. Nadamo se da će i Hraste u tom pravcu produžiti svoja ispitivanja« (str. 259).

Ubrzo (1937.) se pojavljuje i kraći (i ujedno manje produbljen) prilog »O osobinama govora ostrva Visa«, gdje dobivamo osnovnu orijentaciju o prostiranju čakavskih i cakavskih³ naselja na tom otoku. Značajno je da Hraste uočava dijelove grada Visa u sociolingvističkom smislu, tj. dio je pod mletačkim utjecajem govorio cakavski, dok je drugi, težački dio, sačuvalao izvorni čakavski govor.

Ambicioznija i opširnija od kratke monografije o hvarskim govorima Hrastina je studija o bračkim govorima, objavljena 1940. u 10. knjizi *Srpskoga*

² Ističem da je to Hrastina disertacija, jer se u napisima o Hrasti često sreće podatak da je doktorirao radom o bračkim govorima. Također je npr. čest pogrešan podatak da je Mate Hraste rođen 1898.

³ Razumije se, i cakavski govori također su čakavski.

dijalektološkog zbornika. Tu je temelj cjelokupne obradbe govor Ložišća, mjesta na zapadu Brača. Razumije se, i u obradbi i na karti izdvojen je Sumartin kao štokavski punkt, dok su Povlja, Novo Selo i Selca štokavsko-čakavska mjesta, a čakavizmom se izdvajaju Milna, Sutivan i Supetar. Govorne različitosti tumače se povijesnim i sociolingvističkim razlozima. Naročito su zanimljive Hrastine teze u pogledu bliskosti čakavskih govora s posavskim slavonskim idiomima. Na cijelom području od Posavine do srednjodalmatinskih otoka govorilo se nekoč istim govornim tipom s neznatnim ili možda nikakvim razlikama, misli Hraste. Slično su već prije Hraste pisali Stjepan Ivšić i Aleksandar Belić, a sâm Hraste njihovim idejama dodaje sažetu, ali ipak uvjerljivu argumentaciju. U svom radu često dodaje usporedbe s arhaičnim štokavskim značajkama u Posavini, uz to što je u obradbi bračkih govora i inače komparativni (osobito čakavski) aspekt dosta izražen, tj. široko se navodi postojeća znanstvena literatura. Budući da su o bračkim govorima prije Hrastina priloga postojali sasvim oskudni podatci, jasno je da je taj prinos bio vrlo znatan znanstveni dobitak. Obrađeni su glasovi, akcent, oblici, a dodani su i primjeri govora, dva iz Ložišća, jedan iz Supetra, dakle, bez imalo zahtjevnijega bavljenja rječničkim blagom. Tek u budućnosti posvetit će se Hraste i leksikografskom radu. Zanimljivo je da u svom prikazu Pavle Valerijev (*Brački zbornik*, 1, 1940, str. 89) kaže ovako: »Ipak je šteta što se nije malo pozabavio rječničkim blagom«. Taj kritičar mnogo je pomagao Hrasti prilikom terenskoga rada u Ložišću, kako to doznajemo iz monografije o bračkim govorima (str. 13).

O štokavskim govorima na Braču člančić je Hraste objavio 1940. u *Bračkom zborniku*, s time da je štokavskim govorima na Braču i na Hvaru (Sumartin, Sućuraj) veću pozornost posvetio 1951., prvenstveno govoru Sućurja na Hvaru. Tu doznajemo koji su se procesi odigrali pri međusobnom čakavsko-štokavskom utjecaju, a važan je zaključak da su govori Sućurja i Sumartina gotovo u svemu jednaki govorima Makarskoga primorja. U svom prikazu Ivan Popović opazio je da je i nakon Hrastina prinosa ostalo nejasno kakvo je stanje s nenaglašenim dužinama u analiziranim štokavskim govorima (*Južnoslovenski filolog*, XIX, 1951.-1952., str. 325).

Dalje se je, krećući prema čakavskom sjeverozapadu, Hraste zaustavio na Šolti, Čiovu, Drveniku i na području susjedne obale, gdje se posebno pozabavio govorom Donjega Sela na Šolti. I ondje mu je glavna briga bila ustanoviti koja su mjesta čakavska, koja štokavska i kakvo je akcenatsko stanje; uz to obrađuje i morfologiju. Ta je istraživanja proveo prije Drugoga svjetskog rata, no studija je publicirana nakon ratnih zbivanja, 1948. Primjeri govora su iz Grohota,

Donjega Sela i iz Gornjega Sela; Grohote su čakavsko mjesto, Gornje i Donje Selo mjesta s najstarijom akcentuacijom i najstarijim glasovnim i morfološkim osobinama. Već u tom prilogu dotiče se Hraste i rapskih govora, pa je ubrzo u posebnu prilogu opisao osobine suvremene rapske akcentuacije, ističući razlike prema opisu Marcela Kušara iz 1894. Iz Ivšićeva rada »Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike« (*Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 1, 1951., str. 363) doznajemo da u tom prilogu Hrastin materijal nije svagdje pouzdan.

Osobito veliki dobitak za hrvatsku dijalektologiju bila je monografija »Govor otoka Suska« Josipa Hamma, Mate Hraste i Petra Guberine, gdje čitamo Hrastinu obradbu susačke morfologije. Tada je to bila najopširnija monografija o nekom od čakavskih govornih tipova, pa je to područje postalo jedno od najpotpunije obrađenih. Čitatelji su se u tom radu mogli upoznati sa strukturom susačkoga idioma, što je bio izraziti napredak u znanosti. U svojim prikazima P. Ivić (*Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 2, 1959) i M. Pavlović (*Južnoslovenski filolog*, 22, 1957-1958) zanimljivo diskutiraju o toj monografiji.

Zatim je Hraste sažeto prikazao akcentuaciju Biograda na moru i okolice, obradio specifičnost buzetskoga dijalekta, tj. *a* kao refleks stražnjega nazala. Šezdesetih godina intenzivno Mate Hraste istražuje u Istri, pri čemu mu je naročito stalo da dokaže (suprotno Pavlu Iviću i drugim učenjacima) kako jugozapadna Istra uglavnom nije štokavska, nego da pretežu čakavske crte. Tu je, dakle, riječ o posebnom čakavskom dijalektu, tzv. jugozapadnom istarskom, kojem je glavna značajka njegov štakavizam. Zadarsko područje prikazao je Hraste u pregledu, a osim čakavskih dao je i osnovne značajke štokavskih naselja. Naravno, ovdje ne spominjemo sitnije Hrastine prinose o govorima u Lici, u Senju i sl.

Osim toga, našega je autora zanimao čakavizam, aorist u čakavštini, prijelaz dočetnoga *m* u *n* u nastavcima i u nepromjenjivim riječima te sufixi za tvorbu deminutiva i augmentativa u srednjodalmatinskoj čakavštini. U svim tim prinosima rješavaju se neka od bitnijih pitanja čakavske dijalektologije; tako je i u članku »O skakanju akcenta na proklitiku u čakavskom dijalektu«. Nesklon teoriziranju u znanosti, svojim se radom potvrdio kao tada najbolji poznavatelj čakavskih organskih idioma.

Posebnu pozornost posvećivao je Hraste akcentu u našim govorima, na kojem su polju važne njegove rasprave »O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj«, »Dvoakcenatski sistem u hrvatskom ili srpskom jeziku« i još neke. Takozvani kanovački akcent (primjeri tipa *séstra*; čakavski *sestrà*, novoštokavski i stan-

dardnojezično *sèstra*) registriran je u mnogim krajevima, štokavskim, kajkavskim i čakavskim. Sâm ga je Hraste opazio u Dalmaciji od Vodica kod Šibenika do Privlake kod Zadra, u Žumberku, Ozlju, u Istri, u Stajnici (Lika) i u Podravini, a drugi su ga dijalektolozi također bilježili u svom znanstvenom radu, npr. Budmani oko Dubrovnika, Ivšić u Slavoniji itd. Dvoakcenatski sustav, s dva silazna naglasaka i bez akuta, Hraste je uočio i iz literature i na temelju vlastita terenskog rada, pri čemu je naglasio da se taj sustav najbolje razvio na otocima Ugljanu, Dugom otoku, Pagu, Rabu i na susjednim manjim otocima. Autor se osvrće i na povijesne i na jezične momente koji su doveli do takva stanja.

Kako je lako vidljivo, kajkavskim i štokavskim govorima posvećivao je Hraste mnogo manje pozornosti nego čakavskima, ali da se bavio i tim idiomima, to jasno vidimo iz njegove »Bibliografije radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika«; ta je bibliografija bila stvarni dobitak za znanost, a korisno je poslužio i njegov članak »Metodologija ispitivanja naših dijalekata«. Naravno, u svojim prikazima bibliografije P. Ivić (*Zbornik za filologiju i lingvistiku*, II, 1959.) i B. Nikolić (*Južnoslovenski filolog*, 22, 1957.-1958.) donijeli su i novih osvjetljenja bibliografskih pitanja. Valja istaći da je Hraste obradio i niz punktova u sklopu pripreme dijalektoloških atlasa.

Mate Hraste izrađivao je svoj čakavski rječnik sve dok ga bolest nije u tom poslu spriječila; njegov je rad nastavio Petar Šimunović, pa je njihov *Čakavisches Lexikon I* najveći hrvatski dijalektološki rječnik. Uporišni su punktovi Brusje na Hvaru i Dračevica na Braču, rodna mjesta M. Hraste i P. Šimunovića. Riječi su složene abecednim redom, natuknicama slijedi njihov fleksivni oblik, oznaka gramatičke pripadnosti, ekvivalenti u standardnom jeziku, njemačka značenja, čakavski govorni primjeri i eventualno korespondencije riječi i značenja u drugim govorima, uglavnom čakavskima. Svakako je to djelo kapitalnoga značenja. O njemu su objavljene brojne ocjene, kako u nas tako i u drugim sredinama.

Onomastikom se Mate Hraste nije bavio mnogo, ali je i na tom području stekao nemale zasluge, osobito u studiji »Antroponimija i toponimija općine hvarske«. Zanimljivo je, međutim, da je Hraste u članku »Nepoznate slavenske kolonije na obalama Gargana« naveo znatan broj hrvatskih prezimena u tom talijanskom predjelu, a tamo je u Hrastino doba (šezdesetih godina 20. stoljeća) hrvatski jezik bio već davno sasvim izgubljen. U Njemačkoj je na njemačkom jeziku (u časopisu *Die Welt der Slaven*) Hraste obradio tipove nadimaka koji se upotrebljavaju u čakavštini.

Razumije se samo po sebi da povijesti književnoga jezika Hraste nije mogao posvetiti puno vremena, no svojim priložima o jeziku Marka Marulića, Jurja Križanića, Ivana Mažuranića itd. pridonio je poznavanju tih važnih osoba hrvatske književne i jezične povijesti. Osobito je znatan njegov prilog o Marulićevu jeziku, gdje čitamo i Hrastina zapažanja o Marulićevu stilu.

Hrvatski su filolozi trajno preopterećeni množinom zadaća, pa je Mate Hraste objavio znatan broj radova i o pitanjima hrvatskoga standardnog jezika. U suradnji s Ivanom Brapcem i Sretenom Živkovićem objavio je 1952. *Gramatiku hrvatskoga ili srpskog jezika* koja je u novim izdanjima izlazila do 1970. Još prije toga objavljivao je s istim suautorima gramatička izdanja za potrebe osnovnog i gimnazijskog obrazovanja. Te su slovnice pisane na temelju shvaćanja književnoga jezika kakvo je imao Tomo Maretić, a iz njih su znanja o hrvatskom jezičnom standardu crpili mnogi naraštaji u školama. Hraste je početkom pedesetih godina dosta pisao u novinama (osobito u *Ilustriranom vjesniku*) o pitanjima kulture književnoga jezika. Sudjelovao je na Novosadskom dogovoru 1954., a bio je i u pravopisnoj komisiji koja je izradila *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*, Zagreb, 1960. Rječnik u tom *Pravopisu* sredili su M. Hraste, J. Vuković i R. Aleksić. Također je M. Hraste bio jedan od urednika *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika* u nakladi Matice hrvatske i Matice srpske te jedan od priređivača trećeg izdanja Maretićeve *Gramatike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* 1963. Uz to je od 1952. do 1970. bio jedan od urednika *Jezika*, a u tom je časopisu za kulturu hrvatskoga književnog jezika objavio četrdesetak priloga. Riječ je uglavnom o kraćim člancima, a uz jedan tekst iz dijalektologije najznatniji je po broju stranica članak »O trećoj varijanti hrvatskosrpskog književnog jezika« (1966.), gdje čitamo i slabo utemeljenu tvrdnju kako su svi onodobni hrvatski lingvisti vukovci. Sve u svemu, i na standardološkom je području Mate Hraste bio vrlo aktivan.

U svojoj razgranatoj aktivnosti Hraste je napisao nekrologe Dragutinu Boraniću, Antunu Barcu, Mihovilu Kombolu, Petru Skoku i Stjepanu Ivšiću. U svim tim napisima osjeća se autorovo poštovanje prema tim učenjacima i dobro poznavanje njihova rada.

Mnogo je surađivao u izdanjima Leksikografskoga zavoda, poglavito u *Enciklopediji Jugoslavije*. Tu se ističu njegove obradbe čakavskoga i kajkavskoga narječja, te čakavskoga i kajkavskoga književnog jezika.

Vrlo je znatan Hrastin urednički rad. Uredio je prve dvije knjige *Hrvatskoga dijalektološkog zbornika*, jednu knjigu *Građe za povijest književnosti hrvatske*, u suradnji šest knjiga *Filologije*, također je surađivao u uređivanju *Jezika*, kako

smo već istakli, *Radova Zavoda za slavensku filologiju, Južnoslovenskoga filologa* itd. Golemi Hrastin organizacijski rad ogleda se i u tom što je bio predsjednik Međuakademijskog odbora za dijalektološke atlase, predsjednik Međuakademijskog odbora za onomastiku, predsjednik Hrvatskoga filološkog društva, predsjednik Saveza slavističkih društava Jugoslavije, dekan Filozofskoga fakulteta u Zagrebu itd. Na tom je fakultetu utemeljio Katedru za dijalektologiju i za povijest hrvatskoga jezika.

U svemu je Mate Hraste ostvario opsežno i raznoliko djelo, u kojem se izdava njegov golemi čakavološki rad, posebno njegov (i Šimunovićev) *Čakavisches Lexikon*.⁴

IL LINGUISTA CROATO MATE HRASTE

Riassunto

Il lavoro tratta l'opera linguistica di Mate Hraste (1897-1970), specie i suoi contributi alla conoscenza del dialetto ciacavo. Nella linguistica croata del XX secolo Mate Hraste fu inanzitutto dialettologo ciacavo, ma il suo interesse per l'onomastica, per la storia della lingua croata e per la lingua croata standard lo portarono a dare anche in questi campi importanti contributi, arricchiti inoltre da una particolare metodologia.

MATE HRASTE, THE CROATIAN LINGUIST

Summary

The paper deals with Mate Hraste (1897-1970), the Croatian linguist, particularly with his supplements regarding the chakavian dialect. In the 20th century's phylogeny Mate Hraste was highly effective as chakavian dialectologist, however, his interest in onomastics, the history of the Croatian language and Croatian standard language contributed by enriching it particularly with organized work.

Podaci o autoru:

Dr. Josip Lisac, profesor dijalektologije i povijesti hrvatskoga jezika na Filozofskom fakultetu u Zadru, Zadar, Ulica kralja Petra Krešimira IV 2; kućna adresa: Ulica Brne Krnarutića 4, 23000 Zadar, tel.: 023 434 005.

⁴ Najosnovnija literatura o Mati Hrasti bila bi ova: Petar Šimunović, »Mate Hraste (1897-1970)«, *Čakavska rič*, I, 1971, br. 1, str. 3-7; Božidar Finka, »Veliko djelo čakavske dijalektologije«, *Suvremena lingvistika*, 19-20, 1981, str. 79-80; Miroslav Nikolić, »Čakavisches Lexikon...«, *Južnoslovenski filolog*, 41, 1985, str. 175-184; Petar Šimunović, »Mate Hraste (1897-1970)«, u: *Portreti hrvatskih jezikoslovaca*, Zagreb, 1993, str. 247-253.